

Олександра Семененко
Одеський національний університет ім. І.І. Мечникова

Конституенти лексико-семантичної групи засоби пересування у ролі операторів функції неозначеної множинності (на матеріалі сучасного поетичного мовлення)

У статті аналізується функціональний потенціал конституентів ЛСГ засоби пересування у ролі стрижневих компонентів генитивних бінарм із метафоричним значенням НВК (неозначено великої кількості), їхній склад і дистрибутивні властивості.

Ключові слова: оператор функції неозначеної множинності/неозначено великої кількості (НВК), метафоричні генитивні бінарми, специфікатор, поетичне мовлення.

In this article we analyze the functional potential of constituents of LSG means of movement as main components of the genitive binarms with metaphorical meaning of LIQ (large indefinite quantity), their structure and distributive features.

Keywords: function operator of indefinite multiplicity/large indefinite quantity (LIQ), metaphorical genitive binarms, specificator, poetic speech.

Однією з онтологічних категорій людського пізнання є категорія кількості, в межах якої виокремлюють означену, неозначену та приблизну кількість.

ФСП НК (функціонально-семантичне поле неозначеної кількості) визначають як поле оцінної квантитативності, що протистоїть полю власне квантитативності. Поле оцінної квантитативності, що реалізується у функціях НВК (неозначено великої кількості) та НМК (неозначено малої кількості), є «суто суб'єктивним явищем» [3: 24; 1: 30;

2: 108]. Значення великої недиференційованої кількості, або мультипліцитності (термін належить Л.Х. Кабальєро Діасу [1: 24-25]), є для конституентів-квантитативів цього поля «лише переносним значенням, з яким вони вживаються в експресивному мовленні для посилення кількісної характеристики предмета» [5: 18].

Категорійне поняття НК як самостійне мисленнєво-мовленнєве утворення зазнало бурхливого вивчення в мовознавстві починаючи з I пол. XX ст. Досліджувалися різні ділянки ФСП НК, передовсім це стосувалося лексичних і фразеологічних засобів вираження цього значення на матеріалі певної мови або в зіставному аспекті. У російській мові генитивні конструкції із значенням НВК досліджували А.В. Бельський, М.Ю. Тихонова, Т.П. Перетятко, І.К. Марковський, О.І. Лашкевич, В.В. Новицька та ін. На матеріалі української, російської й англійської мов метафоричні квантитативно-номінативні сполуки зі значенням оцінки НК опрацювали В.М. Вовк, С.О. Швачко, в англійській мові - О.Н. Алексеева, О.В. Слугіна, у німецькій і російській мовах - Л.Г. Акуленко, у французькій — Л.М. Беляєва, А.І. Копилова та ін. Лексико-фразеологічні засоби вираження НК у зіставному та перекладацькому аспектах вивчали О.І. Єгорова, Н.Л. Клименко, С.І. Кравцова, А.В. Моренцова, В.О. Швачко, О.В. Щебетенко, О.В. Яковлева та ін. Різноманітні засоби вираження поняттєвої категорії «кількість», у тому числі й НК, представлені у монографії «Засоби квантифікації: Лінгвокогнітивні аспекти» [7].

На матеріалі українського художнього мовлення та інших структурно-функціональних стилів засоби експлікації поняттєвої категорії неозначеної субстанціальної квантитативності висвітлили О.М. Бонецька, С.А. Бронікова, К.Г. Городенська, В.І. Дмитрук, З.О. Митяй та ін. Уся система різноструктурних і різнорівневих засобів вираження значення НК була проаналізована в дисертаційному дослідженні «Функціонально-семантичне поле неозначеної кількості в українському поетичному дискурсі» [9].

Об'єктом нашої розвідки є один із складників ФСП НК, представлений метафоричними бінармами — нерозкладними кількісно-іменними словосполученнями, що посідають позицію одного члена речення. До складу бінарм входять оператори функції неозначеної множинності та генитиві-актуалізатори на позначення вимірюваної субстанції. Стрижневими компонентами досліджуваної групи бінарм виступають квантитативи (семантично транспоновані іменникові лексеми із значенням НК, лексеми у секундарному, переносному, метафоричному значенні) з примарним, денотативним, номінативним значенням *засоби пересування*.

Матеріалом дослідження обрано сучасне поетичне мовлення, при нагоді наводяться приклади з прозового художнього мовлення.

Мета дослідження полягає у визначенні репрезентативного для сучасного поетичного мовлення корпусу таких лексем, особливостей взаємодії парадигматичних і синтагматичних аспектів функціонування зазначених одиниць, лексикографічної кодифікації значення НВК у досліджуваних вербальних презентантів.

Ця група лексем слабо представлена в поетичному мовленні, малорозвинена і посідає периферійне місце у системі операторів функції НВК у складі метафоричних квантитативних бінарм. Нами зафіксовані такі репрезентативні для сучасного поетичного мовлення носії семи НВК - *вагон*, *ешелон*, **состав*, *віз*, *хура*, *обоз*. У ролі залежних генітивів, об'єктів вимірювання функціонують переважно речовинні (конкретні недискретні) іменники.

...а я не здамся, / а я не продамся за долар чи марку / та й за ешелони кави й ікри, / зафундюю дулю / (щоправда без маку), / на тобі! горode! / не хочеш? / не бери (П. Коробчук).

Одночасно з метафоризацією значення стрижневої лексеми кількісно-іменної сполуки (квантитатива) може відбуватися метафоризація/метонімізація значення залежного компонента (генітива), наприклад, за речовинним іменником *золото* імпліцитно актуалізується значення збірного іменника *листя*, а за оказіональними плуральними словформами **срібла*, **порцеляни* - назви виробів із цих матеріалів:

У сусіда коні / Бредуть, стражденні. / Під мішками згорблено / Стогне вісь. / А я собі іду: / Сонця повні жмені, / Золота кленового - / Цілий віз! (Б. Олійник);

.. у місяця цього ачеї / не dolcevita / хоч срібел порцелян / три вози й три хури / та він у тутешніх полях / невесел похмурий (П. Коробчук).

Наявність у складі кількісно-іменної сполуки квантитатива, що містить власне кількісний і неозначено кількісний числівники, сприяє додатковій гіперболізації передаваного значення НВК.

Цими операторами функції НВК у поетичному мовленні активно вимірюються субстанції, представлені конкретними дискретними іменниками на позначення часових відрізків:

Це долею так накреслено, / Що все життя на колесах ми. / Вагони годин хитаються, / А станції все минаються. / <...> Вагони декад хитаються, / А станції все минаються. / <...> Вагони віків хитаються, / А люди усе міняються... (Б. Олійник);

І понад літ моїх обози, / Через непам'яті блакить / На п'яте колесо до воза / Душа лелекою летить (Т. Коломієць).

Трапляються також інші конкретні іменники різних лексико-семантичних груп:

Народивсь, братва, я на Донбасі. / Це вам, хлопці, необхідно знать. / І люблю я в Ялті на терасі / Робітничий клас наш пригадать. / І прикмет, і прикладів — вагони! / Недарма листав техсловники: / Шахти, бесемери, терикони, / Плавки, шлаки, штреки, риштаки (А. Мілявський);

...наданім мені як урбаністу / без проблем валандатись по місту / ностальгії власної, театрив, / де ідуть на тему порожнечі / ешелони відділів і кадрів... (В. Неборак);

Спокуси влаштувалися в цілий ешелон незаперечно сильних аргументів (Ю. Андрухович);

Як сварливий сімдесятирічний письменник, я ношу в пам'яті цілу купу - перепрошую, Слобожанщино! - цілу хуру непотрібних речей. За сім десятків літ усього цього назбиралося більше ніж достатньо (Ю. Андрухович);

- В Третє тисячоліття українці в'їхали з тим самим возом проблем, - каже він, - з набором дрімучих стереотипів, з комплексом меншовартості. Світ приймає нові виклики, вирішує нагальні проблеми, а вони все борсаються в тих самих, старих, нецікавих й неактуальних для світу (Л. Костенко);

Кого з нас плакали? Кого не чули? / Ховали нас возами, без зробів. / Сузір'я кочували, як кочують, / дрібний людський не надчerpнувши біль (В. Затулівітер).

Словформа *возами* із значенням прислівника-вимірника не відбита в словниках, але представлена в поетичному мовленні. Її вживання може, як у нашому прикладі, супроводжуватися потужним почуттєво-емоційним імпульсом. Носіями семи НВК можуть ставати словформи орудного порівняльного й орудного знаряддя (інструментатива). Оцінюючи стилістичний потенціал таких словформ, С.Я. Єрмоленко зауважує, що потужними можливостями семантичної конденсації віршового мовлення відзначаються синтаксичні конструкції з орудним відмінком: по-перше, він використовується для вираження порівняння, не маючи формальних показників цієї семантики (типу порівняльного сполучника *як*), по-друге, в поетичних метафорах модифікується найзагальніше значення інструментальності і не відчуженого об'єкта, завдяки чому ускладнюється семантична взаємодія предикатів і актантів [6: 154; 10: 8].

У ролі генітива-актуалізатора квантитативної семантики можуть виступати й абстрактні іменники почуттєвої сфери людини:

Через душі, мов через вокзали, / Гуркотять состави почуттів... / Може, сподіватися зухвало, / Вірити і ждати — поготів (В. Симоненко).

Уведення до складу квантитативна *візочок* демінутивного суфікса-модифікатора *-очок* і певна дискурсивна зумовленість суттєво впливають

на експліковану НК, викликаючи її різке зменшення. Лексема набуває здатності передавати значення НМК із відтінком експресивності, пор.:

Ми, сильні духом, визнані у світі, / Зберігши гідність і святу любов, / За чесну працю у своєму літі / Не заробили на візочок дров (Г. Чубач).

Можливість бути носієм значення НВК зафіксована словниками тільки у лексеми *хура* як відтінок примарного значення: **хура** -1. Великий віз або сани для перевезення вантажу, людей тощо; підвода. // Віз або сани з поклажею. // Кількість вантажу, що може поміститися на возі чи санях. // *перен., розм.* Велика кількість чого-небудь. 2. *заст.* Валка підвід [4: 1576]. Окремий ЛСВ із апроксимаційним значенням кількості наявний у лексеми **віз**¹-2. Приблизна міра ваги, обсягу, що дорівнює поклажі одного воза [4: 186], певної кількості - у лексеми **вагон** - 2. Кількість вантажу, що входить у товарний вагон [4: 107]. У лексем *ешелон*, *обозі русизма состав*, завдяки актуалізації семи 'група', може контекстуально виникати ЛСВ₂ із значенням НВК: **ешелон** - 2. Поїзд, автоколону або група літаків певного призначення з людьми та вантажем [4: 359]; **обоз** - 1. Окрема група підвід з вантажем, що перевозиться кудись [4: 109]; **состав** - 3. Сцепленные друг с другом железнодорожные вагоны, поезд [8: 749].

Квантитативи *віз*, *хура* можуть мати при собі специфікатор *цілий*. Специфікатор *цілий* набуває тих самих ознак, що й специфікатор *добрий*, аналіз функціональних особливостей якого описано С.О. Швачко. Вона зазначає, що прикметники, узгоджуючись із нумеральними сполуками, можуть переходити із розряду якісних до розряду відносних. Слово *добрий* у фразях *добрих дві милі* та *добра людина* реалізує відповідно сему кількості (*повних, цілих дві милі*) і сему якості, позитивності. Це різні мовні одиниці за семантичною наповненістю і формальною оформленістю. Виступаючи у функції специфікатора, прикметник *добрий* реалізує сему повної міри ознаки, співвідноситься з іншими кількісними словами, позбавляється можливості мати форми ступенів порівняння. Таким чином, ці слова стають відносними кількісними прикметниками [12: 74].

У російській мові, за спостереженнями Л.Г. Акуленко, найбільше функціональне навантаження та найбільш широку сполучуваність має квантитатив *вагон* (у ролі генітива трапляються дискретні та недискретні іменники, іменники на позначення істот й іменники абстрактної семантики) - *целые вагоны карьеристов, вагон претензий и встречных требований, вагон порядочности* [2:116]. В українському поетичному мовленні найчастотнішими квантитативами цієї ЛСГ із найширшою дистрибуцією є лексеми з актуалізованим секундарним значенням НВК *віз* і *ешелон*.

Як слушно зауважує С.О. Швачко, «звернення до питань екстеріоризації понять числа та міри є вельми продуктивним для розпізнання проблем онтології, гносеології, когнітивістики та подальшого дослідження квантитативної лексики» [11: 364]. Тактичне використання транспонованих квантитативів у складі метафоричних генітивних бінарм пов'язане, на нашу думку, зі специфікою когнітивної та практичної діяльності продуцента поетичного висловлення, з певними умовами перебігу комунікативного процесу, з прагматичною скерованістю експресивно-акціонально-емотивно забарвленого повідомлення, де термінується інтенцією вираження суб'єктивних смислів.

Література

1. Акуленко В. В. О выражении количественности в семантике языка / В.В. Акуленко // Категория количества в современных европейских языках. - К.: Наукова думка, 1990. - С. 7-40.
2. Акуленко Л.Г. Поле неопределенно большого количества в современном немецком и русском языках / Л.Г. Акуленко // Категория количества в современных европейских языках. - К.: Наукова думка, 1990. - С. 106-145.
3. Бондар О.І. Онтологічні категорії і функціонально-семантичні поля: Відображувальність, конститутивність, ізоморфність / О.І. Бондар // Записки з загальної лінгвістики. - Одеса: Астропринт, 2001. - Вип. 2. - С. 17-25.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та СД): 250 000 слів / Уклад, і голов, ред. В.Т. Бусел. - Київ; Ірпінь: ВТФ Перун, 2007.- 1736 с.
5. Городенська К.Г. Виразення неозначеної кількості засобами української мови / К.Г. Городенська // Мовознавство. - 1978. - № 4. - С. 18-21.
6. Ермоленко С.Я. Синтаксис і стилістична семантика / С.Я. Ермоленко. - К.: Наукова думка, 1982.-211 с.
7. Засоби квантифікації: Лінгвокогнітивні аспекти: Монографія / С.О. Швачко, С.В. Баранова, І.К. Кобякова, О.М. Медведь, Ні. Чернюк / За ред. С.О. Швачко. - Суми: СумДУ, 2007. - 204 с.
8. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70 000 слов / Под ред. Н.Ю. Шведовой. - М.: Русский язык, 1990. - 921 с.
9. Семененко О.Ю. Функціонально-семантичне поле неозначеної кількості в українському поетичному дискурсі: Дис. ... кандидата філол. наук: 10.02.01 / О.Ю. Семененко. - Одеса, 2011.- 249 с.
10. Шаповалова Н.П. Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові: Автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.П. Шаповалова. - Дніпропетровськ, 1998. - 17 с.
11. Швачко С.А. Сага о числах и их экстеріоризации / С.А. Швачко // Культура народов Причерноморья: Науч. журнал. - Симферополь, 2009. - № 168. - Т. 2. - С. 363-365.
12. Швачко С.А. Языковые средства выражения количества в современном английском, русском и украинском языке / С.А. Швачко.-К.: Вища школа, 1981,- 144 с.